

T. KISS TAMÁS

„... HIÁBA FÜRÖSZTÖD ÖNMAGADBAN, CSAK MÁSBAN

MOSHATOD MEG ARCODAT...”

(JÓZSEF ATTILA)

Felfogások a hazai közösségkutatásban

A hazai közösségelméleti kutatások jelentős múltra tekintenek vissza. A klasszikus alapokon nyugvó elméletek markáns képviselői és továbbfejlesztői között szükséges megemlíteni – többek között – Beke Pál, Csepeli György, Dékány András, Hankiss Elemér, Mérei Ferenc, Pataki Ferenc, Rudas János, Szabó László, Vitányi Iván... nevét.

Csepeli György szociálpszichológus már az 1980-as évek elején arra hívja fel a figyelmet, hogy a közösség társadalomtudományos koncepciójához csak akkor juthatunk el, ha az *emberek ténylegesen létező csoportosulásait tanulmányozzuk* (Csepeli 2003). A közösség meghatározása során a következő sajátosságokat emeli ki minden más társadalmi-társas viszonylattal szemben:

A közösségben az ember társadalmisága koncentráldódik, a társas élményében közvetlen, pszichológiai realitásként jelentkezik.

A közösség fejlődésfogalom. Éppen fejlődésében teszi lehetővé, hogy a célok, szükségletek, melyek összetartják, nem csupán a tagok számára jelenthetnek motivációs ösztönzést, hanem tágabb érvényességgel is rendelkeznek.

A közösségben lezajló csoport-folyamatok, a különböző szerepstruktúrák, az érzelmi és megismerési egységesülésre szolgáló attitűdök és normák szüntelen megújulnak, korszerű társadalmi tartalommal telítődnek.

A közösség tagjainak fejlődését is jelenti. A közösségi ember nem pusztán szenvedő részese a ráért feladatoknak, hanem aktív alakítója önmagának, társainak, kapcsolatainak. A közösség a nevelés műhelye. A személyiség a közösségben nem mint adotttság, hanem mint lehetőség lép kapcsolatba társaival.

Csepeli szerint *minden társadalmi-társas alakzat legalább potenciálisan magában rejtje a közösséggé fejlődés reményét*. Nincs eleve közösségtelen társadalmi-társas kapcsolat, illetve nincs eleve közösségi létre rendeltetett társadalmi-társas szövetség. A közösségi pedagógia tapasztalata, hogy a legreménytelenebb esetekben is lehetséges progresszió, de a legnyilvánvalóbb közösség életében is bekövetkezhet regresszió.

Csepeli úgy látja, hogy a közösségi lét esélyeihez a szociálpszichológia által pontosan leírt alábbi csoportok nyújtanak feltételeket és lehetőségeket. Ezeket a csoportokat érdemes az empirikus vizsgálatok tárgyává tenni, mert segítségükkel lehet megrajzolni a társadalom társas térképét.

1/ Mind a hétköznapi tapasztalat, mind a tudomány megegyezik abban, hogy gyökeresen eltérő az emberek viselkedése, élményvilága attól függően, hogy a *kiscsoportok vagy a nagycsoportok* tagjai.

A *kiscsoportban* figyelmünk terjedelme körülhatárolja a tagok számát. A bensőségesség, közvetlenség, a kölcsönös személyes ismeretségek hálózata, a szabadon érvényesülő társközi érzelmek dinamikája személyiségünk legbenső rétegeivel hozza összeköttetésbe a tagokat. Következésképp az „én” és a „másik” közötti válaszfalak ebben a közegben a legátereszőbbek.

A *nagycsoportok* alapja a közös társadalmi kategória, amely lehet az egyén akaratától függetlenül adott, vagy lehet vállalt. A meghatározottság társadalmi természetű, alapja az érdekek, értékek, normák, szokások hasonlósága. A nagycsoportok jelentősége abban van, hogy célt, perspektívát nyújtanak az egyénnek. Önmeghatározásában az összetartozás élményét nyújtva másokkal, a hozzá hasonló ezrekkel, milliókkal.

2/ A csoportok világának másik megkülönböztető szempontja, az *informális vagy a formális* jelleg.

Informális csoportokról beszélve kiscsoportokra utalhatunk. A család, a baráti társaság, az önként vállalt közös tevékenységre vállalkozók együttese. Itt a viselkedés racionális szabályozó elvei: az egyenértékes csere, az individuális előnyre való törekvés kevésbé hangsúlyos. A vételnél (befogadásnál) fontosabb az adás, az előnyök keresése nem áll ellentétben az áldozatok vállalásával. Az informális a lélek hálósobája, hol a titkok többé nem titkok, a tagok közti kapcsolatok áttetszők, és az egyén méltósága a határ.

A *formális* csoportok keretei között spontán módon alakulhatnak informális csoportok. Ezek azonban magukban rejtik a klikk, a szekta, a deviáns viselkedés csíráit. A keretek túlságosan merevek, nem az ember társas természetéhez igazodnak. A szer-

vezetek belső szerepvizonyai sokszor önálló életre kelnek, öncélúvá válnak, elvesztik kapcsolataikat a szervezeten kívüli élettel.

3/ A csoportjelenségek harmadik megkülönböztető dimenziója az *elsődleges (primer) és a másodlagos (szekunder)* csoportok léte.

Elsődleges csoportok. Charles H. Cooley írta le még a 20. század elején (Cooley 1902), hogy a mindennapi személyes társas élményeink talaja az elsődleges csoportok széles köre. Cooley az elsődleges csoportokat öt tulajdonsággal jellemzi. (1) „Face to face”, azaz szemtől szembe jellegűek, tagjaik tehát huzamosabb ideig, alaposan és minden oldalról ismerik egymást. Teljes személyiségükkel fordulnak egymás felé. (2) Az egyesülésnek önmagán kívül nincs (vagy nem szükségszerűen van) külső célja. (3) A csoport hosszabb időre egyesül. (4) A létszámuk kicsiny. (5) A tagok közti kapcsolatok közvetlen esetleg intim jellegűek. Az elsődleges csoportok informális kiscsoportok, amelyek fontosak számunkra, és amelyekben mi is fontosak vagyunk.

Másodlagos csoportok. A másodlagos csoportok állapotára vonatkozóan viszonylag kevés megbízható ismerettel rendelkezik a szociálpszichológia. Olyan reális szükségletek és igények húzódnak meg mögöttük, melyek kielégítését az emberek nem lelik a meglévő keretek között.

4/ Az empirikus vizsgálatok alapját képezheti a *csoportok tagsági vagy vonatkoztatási* jellege.

Tagsági csoport. Függetlenül, hogy kicsi vagy nagy, formális vagy informális, elsődleges vagy másodlagos – mindaz melyeknek tagjai vagyunk, mellyel azonosságunkat elismerjük, s mellyel benünket mások azonosítanak.

Vonatkoztatási csoport. Normáink és összehasonlítási mércéink más csoportokról szerzett tapasztalatokon is nyugodhatnak. Ebben az esetben beszélünk vonatkoztatási csoportokról. Ezeknek a csoportoknak nem vagyunk a tagjai, de óhajtjuk a tagságot. Az egyik csoportból a másikba való átkerülés lehet asszimiláció vagy mobilitás. A vonatkoztatási csoport azért fontos jelenség, mert az alapja nem a kényszer, hanem az önkéntesség. A közösséggé szerveződő csoport számára kiváltképp fontos, hogy a tagsági és a vonatkoztatási keretek egybeessenek.

Dékány István röviden és tömören fogalmazta meg álláspontját (Dékány 1942). Szerinte a *közösség célja nem más, mint önmaga!*

Hankiss Elemér – akinek nézeteit érdemes részletesen is ismertetni – az 1970-es évek legvégén közösségnek nevezi az emberek olyan együttélését,

amelyet a következő négy tényező köt össze: *közös cél, közös érdek, közös értékrend és a fenti három tényező meglétének tudata vagy más szóval a „mi” tudat.* A közösségeknek két fő típusát különbözteti meg. Vannak *közvetlen* és vannak *eszmei közösségek* (Hankiss 1983:64-65).

A *közvetlen közösség* tagjai személyesen ismerik egymást, közvetlen kapcsolatok fűzik össze őket, a társadalmi tér egy jól meghatározott pontján helyezkednek el. Fennmaradásukhoz és működésükhöz a *tér és az idő egybeesésére van szükség.* Ilyen közösség lehet egy baráti kör, összeforrott munkatársi gárda, egy szekta, egylet, klub, társulás, a lakóhelyhez kötött közösség.

Az *eszmei közösség tagjai térben és időben egymástól távol élhetnek:* a közös érdekek, célok, értékek tudata köti össze őket anélkül, hogy személyesen ismernék egymást, bár lehetnek közöttük ilyen kötelek is. Nem az együttlét, hanem az együvé tartozás, az összetartozás a lényeges közösségteremtő erő. Gondoljunk csak a humanisták nemzetek feletti szellemi és erkölcsi közösségére, a 15–16. században egy vallási felekezet tagjaira, egy társadalmi mozgalom tagjainak közösségeire, az amatőr rádiósok nemzetközi közösségére vagy, egy nemzetre.

Hankiss arra hívja fel a figyelmet, hogy egy fejlődő-alakuló társadalomban szükségszerűen és folyamatosan bomlanak fel meglévő, hagyományos közösségek és keletkeznek újak. Történelmünk évszázadai jól mutatják a bomlásnak és az újrendeződének e szüntelen folyamatát. Vannak azonban olyan történelmi események, amelyek hosszabb-rövidebb időre megszakítják ezt a folyamatosságot, megzavarják a társadalmi-emberi lét e sajátos belső háztartását azzal, hogy felszámolják a hagyományos közösségeket és nem képesek megteremteni az új közösségek létfeltételeit. Ilyennek lehet tekinteni a XX. században a fasizmust és a sztálinizmust, amely egy egész népcsoport életformájának, emberi-közösségi kapcsolatainak szétzilálásával indult el, és milliók fizikai megsemmisítésével végződött.

Hankiss szerint a negatív történelmi-társadalmi-politikai milióntúl, a tiltás, az erőteljes urbanizáció, a tömegkommunikáció gyors térhódítása, a mesterséges úton létrehozott kollektívák negatív mintáin kívül másféle tényezők is hatást gyakorolhatnak a közösségek létrejöttére és működésére. Négy jelentős akadályt említ.

1/ *Strukturális akadály.* Hankiss feudális struktúrájának nevezi azt a szerkezetet, amikor kizárólag a személyi kapcsolatok függőleges, felülről lefelé lógó olyan fűrtzerű rendszere határozza meg a közösség

életét, amely nem engedi kialakulni a horizontális kapcsolatokat. A személyes függőség szálain a döntések lefelé áramlanak. A felül lévők határozzák meg az alattuk levők életét, életlehetőségeit. Fordított irányba, alulról felfelé a hatás csekély. Az embereknek minden lényeges kérdésben a felettesükhöz kell fordulni, amely akarva-akaratlan erősíti a felettes hatalmát. Mindez akadályozza a horizontális közösségek létrejöttét. Megnehezíti a horizontális közösségek létrejöttét az is, hogy minél lejjebb megyünk az említett függőségrendszerben, annál távolabb kerülnek egymástól az emberek. Ugyanez vonatkozik a hírek terjedésére és cseréjére is.

2/ Tudatbeli akadály.

Apatia. Hankiss szerint ez akkor okoz problémát, amikor a közösségi tudatot büntudattal helyettesítik be.

Bellum omnium (mindenki harca, mindenki ellen)... Ha az emberek magukra maradnak feszültségeikkel, nem találnak biztonságot és megerősítést egy-egy közösségben, ha érdekeik beléjük fojtódnak, s csak sunyin érvényesíthetők, s ha körülöttük mindenki ugyanilyen bizonytalanságban, kiszolgáltatottságban érzi magát, akkor lábra kap a társadalmi együttélés egyik legpusztítóbb betegsége: mindenki bizalmatlan, ingerlékeny mindenkivel szemben. Kialakul egy olyan állapot, amit Széchenyi így jellemezett: „*Agyarkodunk egymás ellen...*”.

Az eredendő bűn. Hankiss szerint az ún. új-feudalista közösségi struktúra állandó újratermelésének mindannyian részesei vagyunk. Részint azzal, hogy elfogadjuk és eljátsszuk a ránk kiosztott alárendelő szerepeket. Szinte magunk erősítjük meg függőségünket. Részint kisebb-nagyobb mértékben csaknem mindannyian betöltünk életünk során mások fölé rendelő szerepeket.

A magas költségek csapdája. Közösségi összefogásra volna szükség, ám sokan úgy érzik, hogy egyedül hamarabb tudják érdekeiket érvényesíteni. Külön alkut kötnek azzal, akitől függnek, ezzel elismerik és megerősítik saját függőségüket.

3/ *Értékkrendbeli akadály.* Hankiss azt látja, hogy amennyiben a társadalomban az értékkendszerek kialakulatlanok, töredezetek, válságokkal terheltek, akkor hiányzik a közösségek értéktudata is, s ezért nem is lesznek képesek markánsan megjeleníteni és képviselni saját értékkendszereiket.

4/ *Caveat (óvás, intés).* Hankiss arra figyelmeztet, hogy a közösségek nemcsak és kizárólag pozitív szerepet játszanak, játszhatnak a társadalomban és az emberek életében. Gondoljunk csak arra, hogy milyen pusztításokat végezhet a társadalmi

együttélés szövetében a klikkesedés, a szektásodás, a maffiasodás, a többséget sakkban tartó, terrorizáló csoportok (Hankiss 1983:66-98).

Nem teljesen veszélytelenek azonban a társadalmilag pozitív szerepet játszó közösségek sem. A közösségek önnön tagjaik számára jelenthetnek bizonyos fokú veszélyt. Kényes egyensúly van ugyanis egyfelől az emberi személyiség fejlődése, autonómiája, másfelől a közösségi lét, a közösségbe való integrálódás között. Az igazi közösség az egyik előfeltétele a személyiség gazdag kibontakozásának, de ez egyben korlátjává is válhat. Ugyanakkor fel is szabadíthatja és el is nyomhatja az embert, vagy csapdába is csalhatja.

Mérei Ferenc szerint az emberi csoportosulás nem egyenlő az azt alkotó személyek összességével (Mérei 1989). Az emberek közötti viszonylatokban van valami *többlet*. Ezt a többletet együttes *élménynek* nevezi. Az együttes élmény a csoportban lévő egyénnek a készségeit magasabb intenzitásra emelheti, felerősítheti valamely tulajdonságát, növelheti a teljesítményét. Az „átlagos” tagok hatékonysága a csoporthoz tartozás révén növekedni fog.

Pataki Ferenc kutatásaiban nagy figyelmet szentelt a *csoport születésének* (Pataki 1988). Az ún. *genetikus szemlélet* hazai képviselőjeként a csoporttörténeteket és a csoportfolyamatokat a keletkezés és a fejlődés alapján értelmezi. Pataki – elfogadva a szovjet kutatók álláspontját – úgy látja, hogy az emberi csoport mindig *halmazzszerű* állapotából fejlődik ki, és létének különböző dimenzióiban nyomon követhető szakaszokon keresztül lesz „érett”, válik *közösségi jellegű minőséggé*. Különbséget tesz a csoportfejlődés fázisai és szakaszai között. Az előzményekhez sorolja a csoportkeletkezés előzményeit, a csoportalakulás tényezőit és a csoporttevékenység következményeit.

Rudas János a gyakorlatias és módszertani szempontokat részesíti előnyben (Rudas 1990). Az ún. *önismereti csoportok* világával foglalkozik. Azokra a csoportokra fordít figyelmet, melyekben a tagok célja a személyiség- és önismeret-fejlesztés: nem spontánul vagy külső szempontok szerint alakulnak meg, hanem szándékosan: előreláthatóan, sokszor megszervezetten magukba sűrítik az emberi élet fő fázisait: a célt az egymással interakcióba lépő egyének valósítják meg.

Heller Ágnes az *erkölcs* oldaláról közelíti a közösségek világához (Heller 1998). A hagyományos közösségeket, amelyben az ember nevelkedik, olyan *erkölcsi közösségeknek* nevezi, melyek normaként szolgálnak az egyén számára. Heller azt tapasztalja,

hogy miközben ezeknek a tradicionális közösségeknek tartóoszlopai megrendülni, fundamentumai megrepedni látszanak, egy új jelenség kezd kibontakozni.

Egyrészt az emberek megszegik a normákat, fűtyülnek az erényekre, magánérdeküket a közérdek fölé helyezik. A fundamentálisnak tartott normák, követelmények, erények problematikussá válnak.

Másrészt az erkölcsi normák mindinkább univerzálódnak. A konkrét fundamentális normák helyét elvont normák kezdik elfoglalni. A legkülönbözőbb konkrét közösségek erkölcsének közös mozzanatai, tartalmi válnak normává.

Heller szerint az emberek saját közösségeik erkölcsi tartóoszlopát azért láthatják megrendülni, mert *egyre többen tartják magukat az emberi tisztesség általánosabb normáihoz* is. Az erkölcsi közösségek ugyanis megkövetelik, hogy erkölcstelennek tekintsünk mindenkit, aki nem tér meg/vissza a fundamentumokhoz.

Az elsőfokú, másodfokú és harmadfokú közösségekről

Vitányi Iván közösségekkel kapcsolatos nézetét sajátos megközelítést jelentenek (Vitányi 1985, 2007). Az 1980-as években arra figyelmeztet, hogy a hazai közösségelméletben legáltalánosabban a *primer* és a *szekunder* csoportok megkülönböztetése terjedt el, ami nagyrészt (noha nem teljesen) azonos Ferdinand Tönniesnek elsősorban a német nyelvterületen honos osztályozásával (Gemeinschaft és Gesellschaft) és amit *elsődleges* illetve *másodlagos* csoportnak vagy közösségnek szoktak lefordítani. Vitányi szerint a fordítás nem szerencsés, mert azt sugallja, hogy a másodlagosak mintegy értékben is alacsonyabb rendűek. Helyesebbnek tartja, ha *elsőfokú* és *másodfokú* közösségeknek nevezzük őket. Ebben az esetben valóban fokozatokról van szó, mint az elsőfokú és a másodfokú egyenletek esetében. A másodfokú egyenlet nem abban különbözik az első fokútól, hogy kevésbé fontos vagy értékes, hanem abban, hogy bonyolultabb. Voltaképpen több elsőfokú egyenletet foglal magába. Pontosan ugyanez a helyzet a másodfokú közösségekkel is. Gondoljunk egy nagyobb munkahelyre, ahol több kisebb első fokú (baráti kör, rokonság, munkacsoport) közösség létezik.

1/ *Elsőfokú közösség – elsőfokú társadalom.* A Cooley által felsorolt primer csoportra jellemzőkhöz csak keveset lehet hozzátenni. A közösség egy

viszonylag *zárt „kisvilág”*. A csoport minden tagja minden cselekedetében a közösség tagja az *egyén teljes személyiségével* kapcsolódik a közösséghez. Átveszi értékrendszerét, úgy él, azt képviseli. Az *egyén identitása* egyértelmű és kötött. Kettős, többszörös, ellentmondásos identitás-szerkezetek nem létezhetnek. A természettől adott módon egynek érzi magát a közösséggel. *Marx* szerint *természet adta közösség*, ahol „Az *egyén* még nem szakad le a közösség köldökzsinórjáról. A közösség létezése ugyanis a létezés természeti feltételeiből következik: vérségi kapcsolatok, lakóhely szerinti, szomszédsági közösségek, illetve az azonos munkát, később foglalkozást űzők közössége. *Az egyén még nem rendelkezik autonómiával.* A közösségi folyamatokat *differenciálatlan* egység jellemzi. A kapcsolat testmeleg, habár a hagyomány által szabályozott esetekben nagyon is magában foglalja a hidegséget és a kegyetlenséget. A hagyománnyal szemben itt nincsen tolerancia. Más szóval: *a tradíció követése, beteljesítése feltétlen parancs.* Az ember és az ember kapcsolata elsősorban *személyi jellegű*, amelyben gyakorta *erős hierarchia érvényesül.* (Mannheim Károly [Karl Mannheim] ezt a viszonyt a *distancia* – távolság – fogalmával jellemzi, amit az *elidegenedéssel* szemben állít fel). A hagyományos társadalmakban az úr és a paraszt nincsenek egymástól elidegenítve. Fő vonalakban azonos a kultúrájuk, értik is egymás nyelvét, csak éppen tartják a társadalmi helyzet által kiszabott, megszüntethetetlen távolságot. A modern társadalomban a felső és az alsó osztály elidegenedik egymástól. Itt már gyakran egymás szavait sem értik meg (mert „más kódban beszélnek”), noha jogilag-formailag egyenlők, és egyenlőnek is tekintik magukat. Az elsőfokú közösségekre szükség van és mindig újratermelődnek. Ilyen közösség például a család. Minden munkahelyen létrejönnek primer jellegű közösségek.

Az elsőfokú társadalom homogén, primer közössége rendelkezik a Cooley által felsorolt ismérvekkel, másrészt azonban több szempontból sokkal bonyolultabb, mint egy újkori társadalom polgári családja. Törzsi viszonyok között létező társadalmakat bonyolult (nemzetségi) családi és nemek közötti viszonyok, a hozzájuk fűződő hierarchiák, a mítoszok szabályozó ereje határozza meg.

2/ *Másodfokú közösség – másodfokú társadalom.* A résztvevők kapcsolata *nem szemtől-szembeni.* Az egyének *nem teljes személyiségükkel* vesznek részt benne, csak személyiségük egyik részével, amelyik történetesen éppen az adott közösségre tartozik. A közösségre a *nyitottság* a jellemző. Lehetővé válik a

személyiség autonómiája, de autonómiával rendelkeznek a különböző formájú és fajtájú csoportok is. Az egyén azzal, hogy több másodfokú közösséghez tartozik és számos emberrel tart kapcsolatot a társas érintkezés kötőszalagjai elvékonyodnak. A másodfokú szerveződést a modern technika, a nagyüzemi termelés a tömegméretű fogyasztás, a nagyvárosi élet hozta létre. Ez egyrészt teljesen megváltoztatja a munkamegosztás elveit és szerkezetét, másrészt lehetővé teszi a társadalmi egységek megnövekedését létszámban és terjedelemben. A másodfokú közösségi szerveződések részint okai, részint következményei a gazdasági és társadalmi fejlődésnek. A modern technika, a nagyüzemi termelés, a tömegméretű fogyasztás, a nagyvárosi élet nélkülük nem alakulhattott volna ki. Amíg az elsőfokú közösségekben csak kevés ember egyesülhet, addig a másodfokú szervezetek azt is lehetővé teszik, hogy sok ember kapcsolódjon a szervesen összetartozó integratív közösségekbe. Az egyén más emberrel létesített kapcsolatai mennyiségileg szinte végtelenné váltak. (Például egy hagyományos parasztfaluban élő embernek egész életében csak néhány száz másik emberről kellett tudomást szerezni. Napjainkban ezerrel és ezerrel. Természetesen a legtöbb emberrel sokkal felületesebben. Fonyó Ilona szerint ma egy városi ember több mint 1000 személyt ismer személyesen és tartósan. Persze többel találkozik, de sokat elfelejt. Közülük azonban csak 100-120-at tart jelentősnek és mintegy 10-20-at kiemelkedően fontosnak, akik többnyire személyesen is szerepet játszanak az életében. Ezek azonban nem egy körből tevődnek össze, hanem sokféle közösségből (Fonyó 1967). Csupán érdekességként említjük: Temisztoklészről azt jegyezték fel, hogy Athén mind a 20.000 polgárát nevén tudta szólítani! Micsoda teljesítmény!) A viselkedést már nem szabályozzák többé örökérvényű, esetleg kinyilatkoztatások útján kapott normák, törvények. Az embernek újra és újra választania, döntenie kell. Megszűnik az egyén társadalomhoz való kapcsolódásnak egyértelmű szerkezete. Az identitás többé nem eleve adott, azt meg kell keresni. Megszűnik az egyén identitásának egyértelműsége és kötöttsége: az ember számos közösségben vehet részt, amelyben egymást keresztezhetik, sőt céljaik ellentétesek is lehetnek. Köztük az embernek választania kell. Az egyén közösséghez kötődő „köldökszinórja” véglegesen elnyíródik. A csoportidentitás túlterjed a személyes ismertségen, egyaránt átível időn és téren. Létrejönnek a „természetadta” közösségnél nagyobb közösségek, mint a nemzet, a világnézet, Európai Unió vagy az emberiség.

A másodfokú társadalom nem homogén. Két szerveződési elv él egymás mellett, illetve tart egymás felé: a közvetlen, primer és a közvetett, szekunder. A másodfokú társadalom elsőfokú közössége a személytelen vagy a személyes kapcsolatok erejében nyújtja a közvetlen (intim), a teljes személyiséget igénylő, face to face kapcsolatok lehetőségét. A másodfokú közösségek hatalmas méretű gyarapodása azonban jelentős társadalmi rétegeknek gondot okoz. Sokan nem találják a helyüket. Az emberek miközben elveszítik az elsőfokú közösségek melegét, hagyományait, biztonságát, nem tudják elsajátítani a másodfokú közösségek bonyolult viszonyrendszerét. Elveszít(het)ik identitásukat, devianciába menekül(het)nek.

3/ Harmadfokú közösség. Lehetséges-e harmadfokú közösség? Vitányi szerint elméletileg igen. „A társadalmi fejlődés, a kapitalizmus alakváltozása, az információ forradalma parancsoló szükséggel alakítja az ember társas kapcsolatait. A posztjóléti társadalomban mindenütt feltartóztatathatlanul érvényesül az individualizáció. Megjelenik – egyelőre inkább csak jelekben – az új típusú közösségek keresésének az igénye. Ezekre a közösségre a hálózatiság jellemző. Napjainkban a „hálózati társadalomban” sokszorosan több emberrel kerülhetünk mindennapi kapcsolatba, mint bármikor ezelőtt. Az Internet megváltoztatta a primer kapcsolat alapkövét, a face to face fogalmát. A nap bármely órájában személyesen beszélgethetünk, levelezhetünk a világ másik pontján tartózkodó ismerősünkkel. Hálózati vagy virtuális közösségekben vehetünk részt, vagyis olyanokban, amelyekben társaink kiválasztása és a velük való érintkezés nincsen alávetve hagyományos normáknak. Olyan közösségek kialakulása válik lehetővé, amelyek eddig nem léteztek” (Vitányi 2007).

Az individualizáció nemcsak a magányosságnak kedvez, hanem annak is, hogy tudatos választással széles körből találjunk társakat. Az elsőfokú közösségben az egyénnek még nincs autonómiája. A közösségek – legalábbis a hagyományosak – csak kivételes esetben választhatók (például új család alapításával). A másodfokú közösségben az egyén már rendelkezik autonómiával. A választhatóság határai kiterjednek. Választani – legalábbis elvben – lehet világnézetet, vallást, politikai meggyőződést, nemzetet, hazát... A harmadfok esetében autonóm személyiségek tudatosan szerveződnek közösséggé, közösen vállalt érték alapján... Az elsőfokú közösség egydimenziós a másodfokú többdimenziós szerkezetű. A harmadfokú közösségben maguk a dimenziók is többdimenziós rendszert alkotnak.

Vitányi a közösségépítés három szintjét ún. „energetikai elemzés” segítségével érzékelteti. Abból indul ki, hogy valamely struktúra (organizáció) „belső energiagazdálkodását” kétféle mutatóval lehet jellemezni: extenzív és intenzív mutatókkal. A közösségek életében az *extenzív energiát a kapcsolatok terjedelme jelenti, az intenzív energiát viszont a közösség működésében irányadó*. Vagyis egy közösség akkor extenzív, ha sokan vesznek benne részt, és akkor intenzív, ha a tagok nagymértékben azonosulnak a közös értékekkel.

Vitányi úgy véli:

„1. Nem beszélhetünk közösségről, csak esetleges kapcsolatokról akkor, ha a kapcsolatok extenzivitása és az értékek intenzivitása egyaránt kicsiny.

2. Elsőfokú közösségek esetében a kapcsolatok terjedelme kicsiny, az értékek intenzitása nagy.

3. A másodlagos közösségek esetében a helyzet fordított: a kapcsolatok terjedelme nagy, az értékek intenzitása kicsiny.

4. A harmadfokú közösségeket az jellemzi, hogy a kapcsolatok terjedelme és az értékek intenzitása egyaránt magas” (Vitányi 2007).

Vitányi szerint „*ahhoz, hogy az egyén autentikus és teljes élete tudjon élni egy modern másodfokú társadalomban, elégséges és sikeres közösségi tapasztalatokkal kell rendelkezni mind az elsőfokú, mind a másodfokú közösségekben. Ez azonban nem könnyű, és nem mindenki számára elérhető*”.

Vitányi a két követelmény segítségével négyelemű mátrixot állít fel.

„1. *Vannak, akik* sem elsőfokú, sem másodfokú közösségekben nem szereztek autentikus tapasztalatot. Ennek eredménye, hogy nem értik a világ mozgását, és mind a társadalomban, mind a magánéletben nehezen találják a helyüket.

2. *Vannak, akik* az elsőfokú közösség jó tapasztalataival rendelkeznek, de nem ismerik a másodfokú közösség belső világát. Ők menekülőkké lesznek, akik a világ elől a családi élet vagy valamely más szűkebb kör oltalma alá igyekeznek.

3. *Vannak továbbá,* akik nem jutottak élményhez az elsőfokú közösségben, de jó ismereteik vannak a másodfokú közösség világában. Ők lesznek a csak sikernek élő emberek, akik csak átfutnak az elsőfokú közösségeken, és vagy kizsákmányolják, vagy rajtavesztenek.

4. *Vannak, akik* mindkét világban otthonosan mozognak. Megélik az elsőfokú közösségek „testmelegét”, és megértik a másodfokú közösségek útvesztőit. Jegyük van mind a társadalmi sikerhez,

mind a boldogsághoz, de azért ettől még nem biztos, hogy élni is tudnak vele” (Vitányi 2007).

A paraszti közösségekről

Szabó László a néprajztudomány szemszögéből vizsgálja a közösséget (Szabó 1993). A közösségen – hasonlóan, mint Dékány István – alapvetően és elsősorban *közvetlen és intenzív közösséget* ért, olyan, amelynek tagjai ismerik egymást, kapcsolatban állnak egymással. A néprajz által vizsgált parasztság ilyen közösségekre tagolódik. A paraszti közösségekre erősen a helyhez kötöttség, a lokalitás nyomja rá a bélyegét, kapcsolataik pedig személyesek. Nemcsak egy falubeliek ismerik egymást, de azok a falvak is, amelyek más településekkel egy házassági kört, nyelvi dialektust vagy közös értékrendszert alakítottak ki. Szabó László ennél tágabb kört nem tekint igazi közösségnek. A közösség ismert ismervein túl főként a néprajzkutatók kutatási eredményeinek felhasználásával a paraszti közösség természetének és működésének hat fontos alkotóelemével foglalkozik.

1/ *A közösség érdeke és célja*. Szabó László vitatja Hankiss Elemér megállapítását, mely szerint a közös érdek és cél a közösség két meghatározó és igen fontos alkotóeleme. Ferdinand Tönnies sem alkalmaz ilyen kritériumokat. Ő az *akaratból* vezeti le a közösséget. Szerinte a közösség elmélete az *emberi akarat természetes* állapotából indul ki. Vegetatív gyökerű és a születésen keresztül realizálódik. Ugyanakkor azt is látja, hogy nemcsak a közösség sajátja az akaratban való gyökerezés, hanem a társadalomnak is. Ott azonban már tudatossá válik és közösségi szinten megvalósuló szövetkezett akaratról beszél. Dékány István szerint a közös érdek és cél a társulásokra jellemző. Egy közösség nem feltétlenül jut el addig, hogy tudott célja legyen. *A szerves fejlődésű közösségekre az élet egész jellemző. Ebből következik az, hogy voltaképpen nincs is érdeke és célja a közösségnek, ha van, az maga a létkérdés*. Veres Péter szavaival *a tenyészet törvénye érvényesül*. Nagy Olga a hagyományosan élő közösségeknek négy modelljét írja le Erdélyből. (1) A valóságos közösség, amely befelé néz. Szigorúak a belső törvényei. Jól érvényesül a tenyészet. *Itt a közösség célja és érdeke egybeesik*. (2) Megjelenik a közösség tagadása. *A közösségen kívüli célok hatnak*. Bomlik a közösség zártsága. A természetesen egybeeső érdek és cél megbomlik. (3) Valaki már nem kíván a közösség tagja lenni. *Az érdeke és a célja az, hogy elkerüljön a faluból*, vagy

megszabaduljon a paraszti (egyben közösségi) életformától. (4) Otthon lakni jó, mert ez mindenféle előnnyel jár. Kresz Mária célnak és érdekek egyaránt a hagyományokba való belenevelődést tartja. A belenevelődés szó pontosan fedi a közösség eredeti lényegét. *A cél belül esik egy körön, csakúgy, mint az ezt fedő érdek.*

2/ *A közösség nagysága és terjedelme.* A közösség egyik legfontosabb jellemvonása a közvetlenség. Ez pedig szorosan összefügg a közösség méretével. *Vagyis a közösségnek olyan nagyságúnak és terjedelműnek kell lennie, hogy az egyén számára az erőfeszítés nélkül átlátható, napi tevékenységével átfogható legyen.* Megfigyelhető, hogy amikor egy település túl nagyra növekszik, akkor apróbb, egymás mellé helyezhető, horizontális és vertikálisan is elkülönülő kisebb térbeli és vagyoni közösségekre hullik szét. A legintenzívebb és egyben a legkisebb teljes közösség a család. A parasztember soha nem mint egyén jelenik meg a tágabb faluközösség előtt, hanem mint valamely család képviselője. A közösség mérete nagymértékben függ a szubjektív tényezőktől. Lényeges az, hogy a közösség tagjai milyen korúakból állnak, mert az életkorok (kisgyermek, ifjú, fiatalember, felnőtt, idős) meghatározzák, hogy az adott személy mekkora szerveződést tud intenzíven átfogni. Az iskolahagyott serdülő legények és leányok legfeljebb hat-nyolc főből álló csoportokba szerveződnek, a felnőttek hat-tizenöt fős csoportokat alkotnak. Összességében *egy nagyobb közösség, ahol az emberek személyesen ismerik egymást családokra, rokoni együttesekre, s kisebb csoportokra oszlanak, s ezekből épül fel maga a közösség.*

3/ *A közösség komplexitása.* Szabó László ezen azt érti, hogy egy adott nézőpontból az igazi közösség teljes körű tevékenységet, *az élet legkülönbözőbb területeit érintő mozgáskört* és ezen alapuló szemléletmódot nyújtja a közösség tagjainak. A közösség tagjai nyitottak egymás irányába, szinte minden tudnak egymásról, főképp pedig az életkori sajátosságoknak megfelelő ügyekben nincs egymás előtt titkuk. Mindez igen szorossá teszi a kapcsolatokat, s megnyit más viszonyok előtt is mindenféle utat.

4/ *A közösség vezetése és a közösség tagjainak szerepe.* A paraszti közösségekben is megvannak a rátermett vezéregyéniségek. A közösség vezetőinek kiválasztódása (kiválasztása) a mindenkori feladat jellegétől függ. *Az arra rátermett ember jut vezetői poszthoz, mert a közösség komplexitása lehetővé teszi, hogy a közösség minden tagjának szinte minden életmegtényilvánulását ismerjék és számon tartsák.* A vezetés és a nem vezetés a rátermettségen alapul. Pél-

dául az aratóbanda vezetője nem a pozicionálisan, vagyon szempontjából fontos egyéniség, hanem az, aki egyben a legjobb kaszás, aki elől megy, illetve hátul szorítja a többi kaszást.

5/ *A közösség természetes jellege.* Az igazi közösség természetesnek hat. *Az egyes közösségi tagok szempontjából ez abban nyilvánul meg, hogy úgy tűnik, mintha öröktől fogva létezne, s az élet rendje, velejárója az, hogy valaki ebbe beleszületik, belenő, elkerülhetetlen tagja lesz.* A paraszti közösségek a faluközösségen belül lokálisan szerveződnek. Az egyén automatikusan kerül bele abba a csapatba, amely a területén szerveződik. Senkinek sem jut eszébe, hogy esetleg más társaságba, más falurészen szerveződő bandába is bekerülhet.

A közösség természetes rendje, lassú változásai nem a rendkívüli, különös képességekkel vagy látókörrrel rendelkező személyiségeket segíti, hanem az átlagos, olykor átlagon aluli tulajdonságokkal rendelkező emberekre van szabva. A közösség elsőrendű feladata az, hogy mindenkiről gondoskodjék.

Ha valaki lusta természetű, nem dolgozik vagy korhely, esetleg pazarló, megteheti, mert erre is megvan a lehetősége. A közösség előtt ezt azonban nemigen teszi meg nyíltan. Figyelmeztető jeleket kap. Suttogás, pletyka, rovására írható tréfák, célozgatás stb. Amint változtat magatartásán a visszailleszkedés után, a közösség nem hánytorgatja fel többé múltját.

A közösség természetes jellege biztosítja, hogy a legszegényebb tagjai is jól érezzék magukat, az adott életkornak vagy egyéb szempontoknak megfelelően szerephez jussanak, illetve ezek elérhető közelségbe kerüljenek.

A közösség természetes jellege abban is megnyilvánul, hogy állandóságot, stabilitást kölcsönöz tagjainak. Úgy tűnik, mintha öröktől fogva létezne.

6/ *A közösség és az egyén.* A hagyományos paraszti közösségekben a polgári értelemben vett egyén, individuum nem létezik, mert a közösségekben nem individuumok vannak jelen. Mégis az egyént, még a szerényebb képességűt is hozzásegíti ez a társadalmi szerkezet ahhoz, hogy önmagát adja kockázat nélkül.

Az egyes ember a közösségbe soha nem egy-maga illeszkedik bele, nem egyénként van jelen, hanem mint valamilyen másik közösség tagja. A paraszti közösségben az egyén élete folyamán, vagy egyidejűleg számos kisközösség tagja lehet. Tartozhat a vagyonosok, vagy éppen a nincstelenek rétegéhez. Kora szerint lehet fiatal, felnőtt, vagy öregek lokálisan szerveződő csoportjának tagja, elkülönül-

het nemileg, felekezatként, tartozhat különböző, a faluban elismert vérségi kötelékhez.

Magyarországon az 1990-es évek elején a hagyományos és új közösségelméleti-közösségszerveződési törekvések együttélése érzékelhető. A nyugati minták alapján a hazai közösségkutatásokban és közösségi gyakorlatban az 1900-as évek végétől egyre nagyobb hangsúlyt kapnak, és szerepet töltenek be a *regionális szempontok*. Beke Pál és munkatársainak figyelme az 1970-es évektől a gyakorlati irányultsággal bíró, a rendszerváltást követően alulról szerveződő formális (egyesületek...) és informális (cégbíróság által nem bejegyzett) közösségekre helyeződik (Beke 2005). Az 1989–90-től a közösségi tevékenységet nem csupán „az önkormányzati terepnumban vagy a helyi kultúrházban szigetyszerűen és pontszerű létező, esetleg szabadidős, hobby jellegű...” ténykedésnek tartják, hanem szűkebb és tágabb környezet kulturális formálását, életet gazdagító és elősegítő, önkéntesen vállalt művelődési folyamatokban való együttes részvétel civil megnyilvánulási formájának tekintik.

A közösségek evolúciós fejlődéséről

A közösségekről alkotott klasszikus, egyesek szerint „betonozott” nézetek terén már az 1950–60-as évektől mutatkoztak a „repedések” jelei. A különféle társadalmak fejlődési folyamatai és a tudományos eredmények (különösen a kultúrantropológiai kutatások) arra készítették a kutatókat, hogy az emberi közösségeket ne csupán valamiféle merev (csak hagyományörző, konzervatív, helyhez és térhez kötött) szerkezetnek tekintsék, hanem olyan organizációknak is, melyek képesek megőrizve-megszüntetve megújulni, és ha szükséges rugalmasan változni.

Náray-Szabó Gábor történelmi léptékben, vázlatosan és nagy vonalakban, ám igen érzékletesen mutatja be (Náray-Szabó 2003) *a közösségek együttműködésre és versenyre épülő evolúciós fejlődését*.

Az emberiség evolúciójának hajnalán, mintegy százezer évvel ezelőtt *őseink néhány tucat tagot számláló, közeli rokonokból álló csoportokba, nagycsaládokba szerveződve éltek*. A szülők együtt maradtak az utódokkal, mert az anyaméhben eltöltött kilenc hónap nem elég ahhoz, hogy az újszülött egyedül is meg tudja szerezni a táplálékát, és elkerülje a rá leselkedő veszélyeket.

A nagycsaládoknak nem volt önálló lakhelyük. A vadászok és a földművesek a földet közösen használták, nem volt szakosodás, törvénykezés, nem léteztek hiva-

talos intézmények. A csoporton belüli viszályok elsimítását megkönnyítették a rokoni kapcsolatok.

A vezető szerep nem volt hivatalos. A pozíció megszerzésének alapja a testi erő, az intelligencia és a harcokban tanúsított ügyesség volt.

A földművelés fokozatosan megváltoztatta az életformát. *A családok egyre nagyobb egységekké, akár több ezer embert is tömörítő törzsekké álltak össze. A vetés, a termelés gondozása és a betakarítás egész évre munkát adott, amely megkövetelte, hogy a családok, törzsek letelepedjenek.* A letelepedett emberek háleket építettek maguknak. A házak kezdetben karrókból, melyeket szalmával vagy bőrral fedtek be, később agyagból, majd kőből épültek.

A konfliktusok kezelésének a módja azonban még mindig a rokoni kapcsolatokra épült.

Az eleinte különálló családok együttműködése folytán, melyet többek között a közeli szomszédság tett lehetővé egyre sokrétűbb és hierarchikusabb, ebből következően mind hatékonyabb társadalmak jönnek létre. *A munka kezdett differenciálódni.* Megkezdődött a szakosodás. A földművesek mellett megjelennek a kézművesek, a közösséget szervező hivatalnokok, a kereskedők, papok és katonák.

Az együttműködés kényszere és igénye valamint a szakosodás lehetővé tette a komplexitás növekedését. Az emberi kapcsolatok számának növelése és elmélyítése révén *a települések, majd a városok olyan feladatokat tudtak megoldani, amelyekről az ősközöségi társadalomban álmodni sem mertek.*

A városiasodás nagy eredménye volt, hogy a központosított hatalomra épült, amely könnyebben fel tudta oldani az emberek vagy embercsoportok közti konfliktusokat, melyek a nagycsaládokban még meglévő rokoni kapcsolatok híján súlyos következményekkel járhattak volna.

Egyre szervezettebbé vált az élet, többek között azért, hogy közösen tárolhassák az élelmiszerfelesleget, amely részint az etnikai és nyelvi közösségre épülő központi hatalmat gyakorló döntéshozó (fejedelemségek) és családja, a hivatalnokok, a kézművesek és más specializálódott szakemberek eltartására szolgált, részint a felkészülést az ínséges időkre.

Nagy területekre kiterjedő, több települést, várost magába foglaló fejedelemségek jöttek létre, melyekben már megszűnt az emberek közti egyenlőség, különbözőségek alakultak ki az egyes társadalmi csoportok között. Ahogyan nőtt az együtt, egymás közelében és együttműködésében élők létszáma, folytatódott a gazdasági szakosodás, továbbfejlődött az igazgatási rendszer, megjelent az írás. *Létrejött a területi és politikai alapon szerveződő állam.* Az államban

már sok százezer ember tevékenységét és érdekeit kellett összehangolni. Még tovább specializálódtak és fejlődtek a tevékenységek az intézmények, a jog és a vallás. A hivatalnokok, papok, katonák, kézművesek, földművesek rászorultak egymás munkájára. Fontossá vált, hogy együttműködjenek.

Az egyre tudatosabban tervezett település (városszerkezetek), a mind bonyolultabb építmények, a szerszámok, edények, kultikus tárgyak színes világában intenzívebbé vált a kommunikáció, egyre szervezettebbé lett a közösség.

A tartós tulajdon megszerzése, gyarapítása és megvédése oda vezetett, hogy az együttműködés mellett megjelenik a *vetélkedés*, a *verseny* is. A települések (városok) már szabályos háborúkat viselnek egymás ellen.

A népesség növekedése kikényszeríti a *technológia fejlődését*. A városlakók kidolgozzák a közmegmunkálás új módjait. Képesé válnak a fémek megmunkálására. A technikai fejlődés visszahatott a földművelésre, további lendületet adva neki.

A Földközi-tenger térségében *intenzív kereskedelem indul meg*, ami hozzájárult az írás kialakulásához, amely viszont biztosította a társadalom kollektív memóriáját, amelyhez a későbbi korban is vissza lehetett nyúlni. Az írás nagy hatást gyakorolt a társadalom szervezettségére. Az egységes, központosított államigazgatást egyházi és állami hivatalnokok irányították, akik tanításukat rendszerint írásban rögzítették (Hammurábi).

Egyre nagyobb és hatalmasabb gazdasági, politikai és kulturális központok jönnek létre, melyek elkápráztató alkotások létrehozására képesek. Egyiptom, a görög társadalom, a római birodalom már hihetetlenül differenciált és szakosodott világ, amelyben az emberek a társadalmi rétegek, emberi közösségek között már igen bonyolult együttműködések és versenyek alakulnak ki.

A társadalmak egyre bonyolultabbá válása igényli a szervezettség fejlődését. Európában a merev központosított irányítás alábbhagyott, rájöttek arra, hogy az emberek jobban dolgoznak, ha maguk is részesülnek munkájuk gyümölcséből. Felszabadítják a rabszolgákat, kialakul a jobbágyság, akik művelésre kapták a földet a földesúrtól, emellett katonai védelemben is részesülnek. A mozgalmas középkorban fokozatosan érnek be a változások. *Európa kezd nyitottá válni.* A 15. század végén a földrész nyugati pontjairól kiindulva megkezdődnek a felfedezések.

A nagy felfedezéseket követően hatalmas méretű és számos új információ áramlik a kontinensre, amely hozzájárul Európa nyugati felében jelentkező

jelentős szellemi fejlődés megindulásához. A XVII. században kezdődött és máig tartó tudományos forradalom vette kezdetét.

A tudományos és technológiai forradalom az európai embereket *öntudatosabbá* tette. A tudományokon és a filozófián alapuló felvilágosodás eszméje, a visszavonuló vallás, az egyén (vallási, személyi, vélemény-nyilvánítási, költözködési,...) *szabadsága*, a törvény előtti, politikai és szociális értelemben vett *esélyegyenlőség*, a *testvériség*, vagyis a másik embert segítő és támogató szolidaritás jelentős szerepet tölt be a mai vezető euro-atlanti társadalmak és a polgári kultúra alapjainak lerakásában, egy új típusú együttműködésre és versenyzésre épülő világ megteremtésében.

Az új és a legújabb korban létrehozott birodalmak élettartalma már sokkal rövidebb ideig tart, mint amelyek az ókorban léteztek. Kezdetét veszi a nagy egységek (gyarmatbirodalmak, ideológiai befolyás alatt tartott térségek) differenciálódása. Az 1600-as évek közepétől egyre-másra alakulnak ki, szervezik meg önmagukat a nemzetállamok, amelyek napjainkban már hihetetlenül bonyolult hálózatok révén kapcsolódnak egymáshoz, s válnak egy globális organizáció alkotóelemeivé.

A közösségek evolúciós fejlődéséről alkotott nézetek „forradalmi” átalakulása valójában a 20. század második felétől következett be. A revolúcióban jelentős szerepet az informatikai rendszerek töltenek be, melyek célja a „mi, itt és most” fizikai együtlet „legyőzése” és átalakítása. A virtuális kapcsolatok ugyanis soha nem látott és tapasztalt új lehetőségeket nyitottak meg az emberi közösségek szerveződése terén. (Megjegyezni kívánom, hogy ez a típusú közösség korántsem azonos a Hankiss Elemér-féle, egymást nem ismerő személyek „eszmei közösségével”! Ebben az esetben tértől, időtől és közvetlen ismertségtől független, világhálóra épülő személyes kommunikációs kapcsolatról van szó!)

Néhány paradigmaváltó tényezőről

Elsőként a régóta tartó, szünni nem akaró vitát kiváltó individualizmus erősödéséről szükséges beszélni. Az önző egyén, az egyes ember elmagányosodása, a társadalom tagjainak atomizálódása, vagyis a társadalom széthullása, az individuum féktelenné váló önértékelése naponta gerjeszti a legkülönbélebb vitákat. A legtöbbször hangoztatott vád, hogy a jogok elsődlegességét hangoztató ember-atom, mivel menekül a kötelezettségek elől, megrontja a

közösségeket. *Az individualizmus bomlasztja a szerves közösségeket.*

De mikor szakadt meg a közösségek szerves fejlődése? Akadnak, akik azt tartják, hogy akkor, amikor a *nagycsaládból kiszakadt az individualizmussal fertőzött nukleáris család*. Mások úgy vélik, hogy a közösségek szerves fejlődése akkor kezdett bomlani, amikor *növekedett a népesség, differenciálódtak a tevékenységek, megjelentek az egyenlőtlenségek*. Vagyis természetadta közösségek helyét kezdték felváltani az embercsinálta, mesterséges és egyre nagyobb létszámú közösségek. Az ember kilépett a családi, törzsi, nemzeti, vallási közösségek közül egy nagyobb és tágasabb, leginkább a névtelenséget és ismeretlenséget jelentő urbanizált térbe. *Az egyén tágabb közössége a város lett*, amely nemcsak mindig az „ismeretlenek találkozó helye” volt, hanem egyúttal valamennyi civilizáció motorja (Sennett 1996), de az individualizációt lebecsülők célpontja is.

Számos kutató szerint a morális hanyatlásban, a közösségek felbomlásában a túlzott individualizmus valóban szerepet játszik, de magát az individualizmust aligha lehet bűnbaknak tekinteni. *A modern világban a jogok és kötelezettségek címzettje ugyanis az egyes ember, főként a jóléti társadalmakban az egyén, és kevésbé a család vagy más egyéb közösség részesül a különféle jogosultságokban*. (Megjegyzem, hogy a tulajdonviszonyoktól, a szavazati és örökösödési jogtól kezdve, a különféle kezesség és kötelezettségek vállalásán át, az életbiztosításon keresztül a különböző (munkanélküli, szociális... segélyig, vagy a büntetőjogig) minden az egyénre van méretezve. *Az individualizáció soha nem zárta ki a közösségek iránti igényt, csak éppen saját közösségek alakítását helyezte előtérbe a kényszerközösségek helyett.*

Másodikként az egységes univerzum vagy az univerzum egységéről szükséges szólni. A nézet és a kutatás alapját az szolgálta, hogy a személy szilárd körvonalakkal rendelkező, egyedi, többé-kevésbé egységes motivációs és kognitív univerzum. A tudat, az érzés, az ítéletalkotás és a cselekvés dinamikus központja. Ebből az derül ki, hogy amennyiben a közösséget akarjuk tanulmányozni, célszerű az „*egyén*” és annak kapcsolataiból kiindulni, jóllehet az egyén is csak a *közösségi kapcsolatok viszonyrendszerében létezik*. Max Weber szerint *az ember a jelentések maga szötte hálójában függő állat* (Weber 1968). *A háló maga a kultúra. A kultúra az, amiben az emberek megalkotják magukat és másokat*. Az irányzat szerint egy személy mikrokozmoszának a bemutatásával számos más mikrokozmoszra lehet rávilágítani.

Harmadikként a közösségalkotó jelentések, jelentésalkotó közösségek azok, melyeket meg kell említeni. A legújabb kutatások arra irányították rá a figyelmet, hogy a *kultúrát közös tudásnak tekinteni értelmetlen*. A kulturális tudás és ismeret a társadalmon belül *egyenlőtlen mértékben oszlik el*. Mindez *egy új közösségfogalom megjelenéséhez vezetett*. Kristóf Ildikó szerint *a kutatások alapvetően két közösségtípust neveztek meg* (Kristóf 1998).

A beszélőközösség. Felvetődik az a kérdés, hogy a nyelv által, avagy a közösség által teremthető-e a kultúra? Az irányzat lényege az, hogy a beszélőközösség fogalmát lényegében a nyelv fogalmára szűkítik le. A kutatók véleménye megoszlik. Az egyik elképzelése szerint létezik a nyelvi alapon létrejövő „természet adta” egységet alkotó közösség, míg a másik szerint mindez az interakciók során jön létre.

Az interpretív közösség. Kristóf Ildikó hivatkozik Fiscire, aki lényegében két hipotézist és problémát fogalmaz meg. Az egyik szerint interpretív közösségnek tekinthető, amelynek tagjai valamilyen dolgot/szöveget azonosan értelmeznek, ám ez nem feltétlenül azonos az üzenetküldő közösség értelmezésével. A másik az, hogy az értelmezett szöveg más kontextusban érvénytelenné válhat. Kristóf Ildikó egy harmadik problémára is ráirányítja a figyelmet: a tudásanyag, amely befolyásolja az adott közösség szövegértelmezését.

Összességében megállapíthatjuk, hogy, amíg a *beszélőközösség* előfeltételez egy közösségi formációt, vagyis egy a jelentések által meghatározott közösséget, addig az *interpretív közösség* mindig egy szituációnak megfelelően „akkor és ott” jön létre. Vagyis a közösség jelentésalkotási folyamatában alakul meg.

A negyedik nézet, melyet szóba kell hozni az *a közösség nélküli jelentésekre* épülő irányzat. Pierre Nora és munkatársai nem annyira magát a történeti eseményt, annak okait és okozatait vizsgálták, hanem az *esemény emlékezetét* (Nora 1999). A kutatócsoport azt állapította meg, hogy tulajdonképpen *emlékezhelyek* léteznek. Vagyis létezik valamiféle *regisztráló emlékezet*, amely arra ösztönöz, hogy ápoljuk a múlt résztvevőinek emlékét. Valamiféle *távolságtartó emlékezet*ről van szó, amely a hagyományápolásra szakosodott. Egy-egy esemény felidézése mindig létrehozza az *ún. élményközösséget*, amely *emlékezetközösséggé* alakul át. Intézményesülési formái a kommunikációs emlékhelyek, múzeumok, ünnepségek, halottak napi megemlékezések stb.

Végül *ötödik irányzatként* szükséges megemlíteni a *jelentés nélküli közösségeket*. Számosan vizsgálták

és kutatják a „társadalmilag szétesett” a „kulturális lezüllött” népességet. A kutatások arra hívják fel a figyelmet, hogy a lumpenproletarizáció, a hagyományok felszámolása a közösségek felbomlásához vezet. Pedig lehet, hogy éppen itt zajlik vagy zajlott le olyan teremtési munka, ami valamiféle új „territorialitást” keres magának.

A közösség, mint hálózat

A közösségek kialakulásának egyik legerősebb meghatározója sokáig a földrajzi közelség volt. Sokáig úgy vélték, hogy nem alakulhatnak ki közösségek egymástól távol élő egyének között. A társadalomtudósok hosszú ideje töprengtek azon, hogy a technológiai változások hogyan befolyásolják a közösségeket. Kutatásaik „eredményeként” nagyrészt a közösségek elhalását vizionálizálták. Csupán napjainkban kezdik felismerni, hogy az emberek közötti teljes közösségi háló több pusztán a szorosabb szomszédi és rokoni kapcsolatoknál. A technológiai vívmányok (autó, repülőgép, telefon, teletex, Internet, e-mail...) ugyanis lehetővé teszik a távoli kapcsolatok fenntartását és ápolását is. *Sokáig tartott, míg a közösség tércentrikus definícióját felváltotta a társas hálózaton alapuló meghatározása.* A gyakorlat egyértelművé tette, hogy a számítógépes hálózatok nem pusztán gépeket, hanem az embereket is összekötik, azaz alapjai lehetnek a virtuális közösségeknek. Bár ezek a közösségek általában nem rendelkeznek földrajzilag meghatározható lokális központtal, az Internet révén azonban távoli helyekről is be lehet kapcsolódni a társaságba. Az ilyen típusú online közösségek leginkább valamilyen cél vagy probléma, közös érdeklődés mentén szerveződnek. A számítógépes hálózatok mentén kialakuló szociális hálózatok, jóllehet sokfélék lehetnek, de megjelenítik a valahová tartozás érzését (Székely 2007).

A korábban már szó volt arról, hogy leginkább a kibernetika megjelenése hatott „forradalmi erővel” a közösségekkel foglalkozó nézetekre. Az igazán jól érzékelhető (nevesített) paradigmaváltás Eric Wolf nevéhez fűződik. Ő használta először az ötvenes években a közösséggel kapcsolatos hálózat, szövet, vagyis a web szót, melyet később a *network* kifejezés váltott fel. Wolf szerint a közösségekre, mint önmagukat alakító és integráló rendszerekre kell tekinteni, melyek saját törvényeik szerint működnek (Wolf 1956). *A közösség nem más, mint a csoportkapcsolatok hálózata (web of group relations).*

A rokonsági (vérségi) rendszerek feltárása mellett a társadalmi kapcsolatok újabb dimenzióit fedezték fel. Kiderült, hogy a társadalmi életet szabályozó rituális rend – a „lázasadás” a „státus szerepek cserélődései” – a társadalomszerveződés nélkülözhetetlen elemei. A státusokhoz viselkedésminták társulnak, melyek lényegük meghagyásával ismétlődnek.

A kutatások arra irányították a figyelmet, hogy a közösséget az eseménysor, a rítus, akció az „itt és most” alakítja, ezért leginkább „kvázi közösség”. A vizsgálatok szerint az új típusú hálózati közösségek általában laza, könnyen változó, erősen specializált funkciókat nyújtó kapcsolatok tartják össze. A személyes kapcsolatháló ritka szövésű, azaz az egyén különböző ismerősei ritkán ismerik egymást. A lokalitás kevésbé meghatározó. A személyes közösségi hálózatok egyszerűen kötődhetnek az egyén lakóhelyéhez és kiterjedhetnek globálisan is (glokalizáció). A közösségi interakció, kommunikáció ritkán zajlik a nyilvános tereken. Sokkal inkább jellemzőek az egyes családokban zajló szűk körű találkozók, illetve a telefonon és az Interneten zajló kommunikáció. Az internetes kommunikáció lehetővé teszi új, a virtuális térben kötött közösségi kapcsolatok létrehozását és fenntartását olyan egyének között is, akik korábban nem ismerték egymást. A közösségszerveződés elszakad a valós térben találkozás kötöttségeitől, illetve a már létező személyes kapcsolatháló által behatárolt jelenségektől.

A gyors és jelentős változás hátterében a XX. század utolsó harmadától számítva olyan jelenségek állnak, mint a *posztindusztrializmus* és a *posztmodern*, amely átalakította a tudományos- és a közgondolkodást egyaránt. A társadalomkutatók – bár kritizálták Daniel Bell „szektorokon át zajló vándorlás” (Bell 1981) elméletét – nem tudtak a 20. század utolsó évtizedében érdemi alternatívákat felkínálni, és az információs témák felé fordultak. Az apátiából Manuel Castells trilógiája (Castells 2002, 2005) zökentette ki az embereket, aki a „*hálózatok társadalmáról*” értekeznek. *A hangsúlyt a hardverről a szoftverre helyezi, vagyis az inkább humán tőkén alapuló technológiára, és az „információs munkaerőre”, valamint annak új beszédmódjára, kultúrájára, globális civilizációjára.* (Szerinte az információs társadalomban új, magasan képzett csoportok – ún. *azonos hálózati törvények alapján működő hálózati csomópontok* – veszik át az irányítást, folyamatos versenyre ösztönözve környezetét, de önmagát is). Ez a felfogás a hálózatok társadalmáról változást hozott a kultúra szociológiájában és tudományában. Az ICT átalakította a mindennapi életünket, a munkavégzésünket és a

kapcsolatrendszerünket, s ezzel összefüggésben életmódunkat, kulturális igényünket.

A „kibertér közössége”. Az online közösségek

Az elektronikus kommunikációs technológiák hatására bekövetkezett a tér és az idő újradefiniálása.

Új térkonceptió jelenik meg. Kétféle térről kezdenek beszélni. Az egyiket Castells *áramlások terének* nevezte el (Castells 2002, 2005). Szerinte az uralkodó folyamatok, amelyekben a hatalom, a gazdaság és az információ koncentrálódik, ma az áramlások terében szerveződik. A másik tér a *lokális tere*. Az emberi megtapasztalás alapvetően lokális, konkrét fizikai helyhez kapcsolódik, mivel az emberi létezés is helyhez kötött. A lokális tér biztosítja azt a fizikai közelséget, amely lehetővé teszi a szociális interakciót és az intézményi szerveződéseket.

Castells szerint a hálózati társadalomban a kommunikációs technológiák differenciálatlan időbeliséget teremtenek, amely megsemmisíti az időt. Új időfogalom jelenik meg: az *időtlen idő*.

A világháló széleskörű, szinte robbanásszerű elterjedése megosztotta a közösségelmélettel foglalkozó kutatókat. Egyesek az elektronikus kommunikációs technológiákat, különösen az Internetet új típusú közösségeket kialakító lehetőségnek, mások közösségeket bomlasztó eszköznek tekintik.

Az Internetet a közösségre nézve veszélyesnek tartók azzal érvelnek, hogy az internetezéssel töltött időt az egyén a korábban családjára, illetve a közösségére fordított időből veszi el. Az internet elidegenítő hatása, csökkenti a barátok számát, növeli a magányt, és frusztrációt okoz. Nem segíti elő az egyén közösségi (viselkedés, kapcsolatteremtés, kapcsolatépítés, személyközi kommunikációs) magatartását. Hiányoznak a személyes kommunikáció non-verbális rétegei – testbeszéd, mimika – a beszélt nyelv finom, meta-kommunikatív tartamai – hangsúlyok, szünetek.

Figyelemre méltónak tűnnek azok az érvek, melyek az Internetet egy új típusú közösségalkító (társadalomszervező) rendszernek tekintik. Az Internet nem különálló médium, hanem magában foglalja az összes többi médiatípus használatának lehetőségét. A világháló jelenlegi formájának egyik legnagyobb előnye, hogy használata viszonylag egyszerű, segítségével új mozgalmak, politikai irányzatok szerveződhetnek, új típusú véleményserére, közösségszervezéshez nyújt lehetőséget.

Az Internet módot ad olyan személyes face to face kommunikációhoz, amely egyben sajátos fó-

rum és nyilvánosság is. Az egyén véleményét egyszerűen nagy és kiterjedt közönséghez képes gyorsan és hatékonyan, multimédiás kommunikáció (hangok, képek, mozgóképek, adatok segítségével is) útján eljuttatni.

A virtuális találkozásokra épülő közösségek társaságot, közönséget, segítséget, támogatást, információt, a csoporthoz tartozás illetve a megbecsülés érzését nyújthatják az egyén számára. Az internetes kapcsolatot nem ritkán követik személyes találkozások is.

Érdeemes megjegyezni, hogy az online közösségek kommunikációjában gyakran találkozhatunk sajátos meta-nyelvvél. Például a csupa nagybetűvel írt üzenet a kiabálást, az emberi mimikát utánzó rövid karaktersorozat pedig az üzenet érzelmi, hangulati töltéseit jelenti.

Az időtől és a tértől független hálózati kommunikáció növelheti az egyes közösségek számát.

Az online közösségek tagjai anonimek. Az anonimitás védelme elősegíti, hogy az on-line közösségek résztvevői mélyebben, őszintebben nyilatkozzanak egészen intim kérdésekben is.

Az Internetezés pozitív hatással van a társadalmi interakcióra, a politikai véleménynyilvánításra, önszerveződésre, a civil aktivitásra és a társadalmi szolidaritás növekedésére. A demokrácia kibővült az e-demokrácia on-line intézményrendszer létrejöttével.

Egyszerű a csatlakozás az on-line közösséghez. Ugyanakkor a közösség kommunikációját gyakran megzavarja, hogy az újonnan csatlakozók olyan kérdéseket tesznek fel, amelyeket a közösség már korábban megválaszolt.

Hatékony segítséget nyújt az élethosszig tartó tanulás, a tanuló közösségek kialakulásához.

A világot egyre jobban átszövő infrastrukturális és kommunikációs háló kiépülése, mind nagyobb lehetőségét adta a különböző értékek térnyerésének, ha úgy tetszik hódításának, de éppúgy teret biztosít ezen értékek elleni összefogásnak és harcnak is.

Hozzájárul az információk birtoklásán és a kapcsolatokon alapuló hatalom által meghatározott hierarchia fellazulásához, hiszen egyes társadalmi csoportok számára a korábbiaknál nagyobb lehetőség adódik a kapcsolatteremtésre, összefogásra.

A virtuális közösségekről szóló úttörő jelentőségű könyvében Howard Rheingold erősen értelt a közösségek új formájának megszületése mellett, amely – szerinte – az embereket közös értékrendjük és érdeklődési körük szerint kapcsolja össze a hálózatokban (Rheingold 1993). Barry Wellman,

az Internet szociológiájának egyik vezető empirikus kutatója és munkatársai legfőképp arra figyelmeztettek, hogy a „virtuális közösségeket” nem kell szembeállítani a „valódi közösségekkel”, mert ezek a korábbiaktól eltérő, speciális szabályokkal és dinamikával rendelkező új közösségek, amelyek kölcsönhatásban állnak a közösségek más formáival (Wellman 1997).

Az on-line térben nemcsak az egyén és közössége alakul át, hanem az önkép is, amit magunkról mutatni akarunk. Értelmét veszti a dichotom szembeállítása a technológiának, a társadalomnak és a természetnek, az objektív és szubjektív világ. Helyette együtt hat ránk a valódi és a virtuális tér, és azt az „azonnali-idejűséget” találjuk gyakran nyomasztónak. Mégis érdemes Richard Florida gondolatait megfontolnunk, aki „A kreatív osztály felemelkedése” című könyvében emellett érvel, hogy az információs, a tudás alapú társadalom korában a társadalmi-gazdasági siker előfeltétele a kreativitás, amely nemcsak a személyes, de az adott társadalom sikerességének, versenyképességének záloga. Dessewffy Tibor az OECD méréseire alapozva (Dessewffy 2005) – a társadalmi kreativitást hangsúlyozva új 3T szabályt állít föl, melyben a siker kulcsa a *Technológia, Tehetség, Tolerancia*, de ezek együttes jelenléte, alkalmazása még csak csíráiban lelhető föl Magyarországon.

Az emberiség közösségeit létrehozó, alakító „kommunikációs forradalmak” Fülöp Géza szerint alapvetően nem szólnak másról, mint arról, hogy az ember megpróbálja legyőzni a teret és az időt (Fülöp 1984). A cél az, hogy az információk egyre rövidebb idő alatt, minél gyorsabban, és hatékonyabban, számos emberhez juthassanak el, minél nagyobb térben terjedhessen el. Igaza van Fülöpnek abban is, amikor azt mondja, hogy az emberi agy csak úgy őrizheti meg normális egészségi állapotát, ha állandóan új információkkal táplálkozik. Ám a társadalmak fejlődése, és a közösségek élete sem nélkülözheti az információs kapcsolatokat. A fejlődés üteme megköveteli a kommunikációs hálózatok folyamatos differenciálódását és korszerűsödését.

Nyilvánvalóvá vált, hogy az új típusú műveltség, társadalmakat és közösségeket szervező ismeretszerző-ismertető intézményrendszerek alapjai ma már elsősorban nem az írni-olvasni és számolni tudás több száz éves fundamentumaira építenek, hanem mindinkább az „informatikai írástudásra”.

Felhasznált irodalom

- Beke Pál 2005 *Mindannyiunk művelődési otthona*. Pomáz, Kráter Kiadó.
- Bell, Daniel 1981 First Love and Early Sorrows. In: *Partisan Review*, 48.(4): 532-5.
- Castells, Manuel 2002 *Das Informationszeitalter, I-II*. Leske + Budrich, Opladen.
- Castells, Manuel 2005 *A hálózati társadalom kialakulása*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Cooley, Charles Horton 1902 *Human Nature and the Social Order*. New York, Charles Scribner's Sons, <https://archive.org/details/humannaturesocia00cooluoft>
- Csepeli György 2003 *A szervezkedő ember*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Dékány István 1942 Mi a közösség? *Társadalomtudomány*, 12:335-362.
- Dessewffy Tibor 2005 Információs társadalom és regionális egyenlőtlenség. *Kultúra és Közösség*, 3-4:12-16.
- Fonyó Ilona 1967 *A személyközpontú társas mező vizsgálata kontaktometrikus explorációval*. (Bölcsészdoktori értekezés).
- Fülöp Géza 1984 *Ember és információ*. Budapest. Múzsák Közművelődési Kiadó
- Hankiss Elemér 1983 A közösségek válsága és hiánya. In *Diagnózisok*. Budapest. Magvető Kiadó.
- Heller Ágnes 1998 *Költészet és gondolkodás*. Budapest. Múlt és Jövő Kiadó.
- Horkai Anita 2004 *Kulturális kommunikáció a screenagerek mindennapjaiban*. Kultúra és Közösség, 1:87-96.
- Közösség és identitás*. Pócs Éva szerk. 2002 Budapest, L'Harmattan – PTE Néprajz Tanszék, 292 old.
- Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. 2007. Budapest, Néprajzi Múzeum – PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, (szerk. Kovács Éva).
- Közösségi kapcsolatok és közélet*. 2011 Utasi Ágnes szerk. Szeged, Belvedere.
- Kristóf Ildikó 1998 „Jákos rózsafája vagy frusztrált antropológusok? Az értelmezés hatalmáról és korlátairól”. *Tabula* (1.)1:60-84.
- Mérei Ferenc 1989 *Társ és csoport*. Budapest. Akadémiai Kiadó.
- Náray-Szabó Gábor 2003 *Fenntartható a fejlődés?* Budapest. Magyar Tudományos Akadémia.

- Nora, Pierre 1999 *Emlékezet és történelem*. In Emlékezet, kultusz, történelem. Tanulmányok az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulója alkalmából. Laczkó Dezső – Hudi József – Tóth G. Péter (szerk.) Veszprém, Laczkó Dezső Múzeum, VEAB.
- Nora, Pierre 2010 *Emlékezet és történelem között, válogatott tanulmányok*. Vál., szerk. K.Horváth Zsolt. Budapest, Napvilág.
- Sennett, Richard 1998 *A közéleti ember bukása*. Budapest. Helikon Kiadó.
- Székely Levente 2007 Valódi virtuális közösségek. *Jel-Kép*, 3:91-97.
- Rheingold, Howard 1993 *The Virtual Community*. Reading, NIA, Addison Wesley.
- T. Kiss Tamás – Tibori Timea 2000 *Közösségi formációk*. Budapest. Új, Mandátum Kiadó.
- T. Kiss Tamás – Tibori Timea 2006 *Egyén és köz(ös) sége*. Szeged. Belvedere Kiadó.
- Szabó László 1993 *Társadalomnéprajz*. Debrecen, KLTE.
- Pataki Ferenc 1988 *Közösségi társadalom – eszmény és valóság*. Budapest. Kossuth Kiadó.
- Közösségi munka. Elmélet és gyakorlat külföldön. Szöveggyűjtemény*. Közösségfejlesztők Egyesülete. (szerk. B. Vörös Gizella) 1993. Budapest. Vita Kiadó.
- Rudas János 1990 *Delfi örökösei. Önismereti csoportok: elmélet, módszer, gyakorlatok*. Budapest. Gondolat Kiadó.
- Vályi Gábor 2004 Közösségek hálózati kommunikációja. *Szociológiai Szemle*, 4:47-60. <http://www.szociologia.hu/dynamic/0404valyi.pdf>
- Világosság 2004. 7. sz. (Nyíri Kristóf munkásságát méltató szám) http://www.matarka.hu/cikk_list.php?fusz=13791
- Vitányi Iván 1985 *Egyharmadoszág*. Budapest. Magvető Kiadó.
- Vitányi Iván 2007 *Önarckép – elvi keretben*. Celldömölk. Pauz-Westermann.
- Vitányi Iván 2007 *Új társadalom – új szemlélet*. Budapest. Napvilág Kiadó – Tánics Mihály Alapítvány.
- Weber, Max 1968 *The Sociology of Religion*. Boston, Beacon Press.
- Wellman, Barry 1997 An electronic group is virtually a social network. In Kiesler, Sara ed. *Culture of the Internet*. Hillsdale, Lawrence Erlbaum, 179-205. www.learning_in_the_network_form_implications_for_electronic_group_support
- Wolf, Eric 1956 „Aspect of Group Relations in a Complex Society”. *American Anthropologist*, New Series, Vol. 58, No. 6:1065-1078. <http://www.jstor.org/stable/666294>

Összefoglaló

A hazai közösségelméleti kutatások jelentős múltra tekintenek vissza. A klasszikus alapokon nyugvó elméletek markáns képviselői és továbbfejlesztői között szükséges megemlíteni – többek között Csepeli György, Dékány András, Hankiss Elemér, Mérei Ferenc, Pataki Ferenc, Rudas János, Szabó László, Vitányi Iván... nevét. Csepeli György szociálpszichológus az 1980-as évek elején arra hívja fel a figyelmet, hogy a közösség társadalomtudományos koncepciójához csak akkor juthatunk el, ha az emberek ténylegesen létező csoportosulásait tanulmányozzuk. Dékány István szerint a közösség célja nem más, mint önmaga. Hankiss Elemér közösségnek nevezi az emberek olyan együttélését, amelyet a következő négy tényező köt össze: közös cél, közös érdek, közös értékrend és a fenti három tényező meglétének tudata vagy más szóval a „mi” tudat. A közösségeknek két fő típusát különbözteti meg. Vannak közvetlen és vannak eszmei közösségek. Mérei Ferenc szerint az emberi csoportosulás nem egyenlő az azt alkotó személyek összességével. Az emberek közötti viszonylatokban van valami többlet. Ezt a többletet együttes élménynek nevezi. Pataki Ferenc kutatásaiban nagy figyelmet szentelt a csoport születésének. Az ún. genetikus szemlélet hazai képviselőjeként a csoporttörténeteket és a csoportfolyamatokat a keletkezés és a fejlődés alapján értelmezi. Rudas János a gyakorlatias és módszertani szempontokat részesíti előnyben. Az ún. önismereti csoportok világával foglalkozik. Heller Ágnes az erkölcs oldaláról közelíti a közösségek világához. A hagyományos közösségeket, amelyben az ember nevelkedik, olyan erkölcsi közösségeknek nevezi, melyek normaként szolgálnak az egyén számára. Vitányi Iván nézetei sajátos megközelítést jelentenek. Szerinte elsőfokú, másodfokú és harmadfokú közösségek léteznek. Szabó László a néprajztudomány szemszögéből közvetlen és intenzív közösségekről értekezik. Alapvető modellnek a paraszti közösséget tekinti. Náray-Szabó Gábor az együttműködésre és versenyére épülő evolúció alapján vezeti le a közösségek differenciált fejlődését. Az elektronikus kommunikációs technológiák hatására bekövetkezett a tér és az idő újradefiniálása Új térkonceptió

jelenik meg. A világháló széleskörű, szinte robbanásszerű elterjedése megosztja a közösségelmélettel foglalkozó kutatókat. Egyesek az elektronikus kommunikációs technológiákat, különösen az Internet új típusú közösségeket kialakító lehetőségnek, mások közösségeket bomlasztó eszköznek tekintik.

Abstract

Community formations

Hungarian community researches share a significant history. The essence of these studies is that for members of the given groups, goals, interests, values, and the “we” consciousness are all common.

Communities are differentiated into two types: direct communities and intangible communities.

This paper of the author gives a historical overview about the dynamic changes of these two types.

Este a mesélőnél, India, Varanasi, Main Ghat, 2009.